

Узроци фрустрације у периоду адаптације војника на војну средину

Dr sc. med. Гордана Дедић, пук. dr sc. psih. Петар Костић

Војномедицински центар "Карабурма", Војна академија Војске Југославије,
Београд

Циљ рада је утврђивање фрустрација (осујећења) које сусрећавају уследну адаптацију војника на војну средину у прва три месеца служења војног рока. Истраживање је сprovedено на групи од 200 неадаптираних (НА) и 400 адаптираних (А) војника помоћу упитника о адаптацији војника на војну средину. Закључено је да је најзначајнији узрок фрустрације проблем успостављања интерперсоналних односа војника са друговима у јединици. Значајно је и присуство шиз. актуелног фактора декомпензације, који иначе добро прилагођеног војника може привремено или трајно онемогућити за служење војног рока. Стратегије и другови могу позитивно да утичу на социјализацију личности повећавајући социјабилност војника.

К л ј у ч н е р е ч и : адаптација, психолошка; frustracija; upitnici; vojnici; vojni rok.

Увод

Војна средина је специфична социо-културна средина. Карактеристике је: свесна војна дисциплина која подразумева тачно, безусловно и благовремено извршавање војничких дужности. Војна дисциплина је свобухватна и одлучна. Укључује дисциплинске прописе, усвајање тих прописа и њихову реализацију, односно дисциплиновано понашање. Захтеви војне средине су већи од захтева грађанске дисциплине, а санкције за неизвршавање појединих дисциплинских прописа су строже од грађанских.

Војну организацију карактеристике специфична симболика, униформисаност (једнообразност) норми понашања, живота и радне одеће (униформе) специфичног облика, кроја, боје и начина ношења. Језик командовања је ауторитативан. Подразумева кратко и јасно наређивање, предају рапорта, прописане поступке при прилажењу у чијој се основи налази изречено-учињено. Наглашена је церемонијалност, специфично поздрављање, ословљавање, држање тела, ношење оружја. Демографски састав војске је једнополан, кохерентан, а радни и животни амбијент је у групи, у касарни, одвојено од породице. Специфични су и крите-

ријуми оцењивања и провере обучености и физичке спремности припадника војске (1-7).

Војна средина се теже од других социјалних средина супротставља променама, а од личности војника се захтева да своју социо-биолошку структуру прилагоди војним стандардима. Процес адаптације војника на војну средину је једносмеран и оптерећен много већим проблемима него у било којој другој социјалној средини. Најизразитија разлика се огледа у чињеници да се војна средина не може напустити без одређених санкција ма колико да је фрустрирајућа за појединца који је у њој неприлагођен.

Прилагођавање војника на војну средину је континуиран процес који обухвата читав период служења војног рока јер се сваког дана пред војника постављају нови и тежи задаци те свака промена у животу војника захтева ново прилагођавање (1, 8). Према резултатима досадашњих истраживања највећи проблеми у прилагођавању војника на војну средину се јављају на почетку служења војног рока, непосредно по доласку војника у јединицу, као и на крају служења војног рока, пред отпуст из јединце (2, 9-11).

У условима живота и боравка у војној средини сваки војник је изложен утицају различитих субјектив-

них или објективних недостатака и препрека које му поставља војна организација. Фрустрације (осујећења) представљају истовремено деловање супротстављених сила конфликтних жеља или средстава за остваривање жеља у свести појединца (12).

За војника фрустрације у војној средини представљају:

1. недостаци појединца: субјективни (осећање мање вредности, стидљивост, уображени недостаци у вези са физичким изгледом, размером телесне грађе) и објективни (здравствени проблеми: муцавост, мокрење у кревет, психомоторна неспретност);

2. физичке, просторне и друштвене препреке у животној средини: промене физичког и социјалног амбијента, одвајање од породичне средине, губитак емоционалне подршке родитеља, другова, девојке, губитак професионалног и социјалног статуса;

3. сукоби активираних мотива у вези са циљевима и средствима њиховог задовољења: осујећење социјалних мотива (самопотврђивања, самосталности и самореализације), изједначавање друштвеног статуса, стална изложеност критици и оцени другова која блокира потребу за приватношћу, принцип субординације који онемогућује војнику да се брани или да правда своје поступке, захтеви и прописане норме и правила службе, претње оштрим санкцијама у случају непридржавања прописа, страх од погибљи или рањавања на тактичкој обуци, гађању и вежбама (1, 2, 8, 12, 13);

4. значајну улогу такође имају и ситуациони и социјални фактори који су често од истог или већег значаја од наведених (14).

Полазећи од чињенице да се највећи проблеми адаптације војника на војну средину испољавају на почетку служења војног рока, циљ рада је утврђивање узрока фрустрација у периоду адаптације војника на војну средину у прва три месеца служења војног рока.

Методe

Истраживањем је обухваћено 600 војника из 5 касарни Војске Југославије у чији састав улазе војници искључиво из јединица пешадије, односно војници који репрезентују велики узорак војничке популације.

Групу неадаптираних (НА група) чини 200 војника основне групе који су због различитих проблема у адаптацији на војну средину упућени неуропсихијатру ради оцене способности за војну службу.

Групу адаптираних (А група) чини преосталих 400 војника основне групе.

Војници А и НА групе су уједначени у односу на припадност истој војној пошти и бројчано се налазе у односу 2:1.

Рад је део студије о проблему адаптације војника на војну средину у оквиру којег је кориштен и специјално за ту прилику конструисан Упитник о адаптаци-

ји војника на војну средину, чији је један део кориштен у овом раду (15).

Истраживање је спроведено у две фазе: у I фази је испитивање обављено у јединицама, док је у II фази обављено на Неуропсихијатријском кабинету Војномедицинског центра Карабурма.

У I фази испитивања војника добијена је А група испитаника, а испитивањем војника у II фази испитивања добијена је НА група војника.

Истраживање је временски ограничено на период од прва три месеца служења војног рока. Подаци добијени истраживањима у јединицама бивше ЈНА указују да се највећи број војника успешно прилагоди на војну средину за 1–2 месеца служења војног рока (8, 16).

Обрада података је извршена у статистичком пакету програма SPSS (Statistical Packet Society Science for Windows V1).

За сваку варијаблу Упитника израчуната је: средња вредност ($\bar{x}$), стандардна девијација (СД), док су за параметре унутар појединих варијабли израчунаване фреквенције.

Значајност разлика у социјално-психолошким показатељима између група испитаника извршена је помоћу статистичког t-теста. На крају је обављена дискриминациона анализа.

Резултати

Војнике НА групе карактерише просечни узраст од 20,75 година и 9,46 година школе, док су војници А групе просечног узраста 20,40 година и имају просечно 10,55 година школе.

Посматрајући податке који се односе на социјалну прихваћеност наших испитаника пре доласка у војну средину, уочава се да је око три четвртине војника НА групе пре доласка у војску био добро прихваћен од својих вршњака и да се добро сналазио у њиховом друштву. За родитеље (мајку, оца или оба родитеља) је емотивно везано око 90 % војника ове групе, око 70 % војника се одвајало од куће пре доласка у војску на краће или дуже време, док је око 60 % војника ове групе прихватило први колектив (забавиште) без проблема.

Насупрот њима, 98 % војника А групе је био добро прихваћен, а 93,5 % се добро сналазио у друштву својих вршњака пре доласка у војску. Више од 90 % војника је емотивно везан за мајку, оца или оба родитеља, три четвртине се одвајало од куће пре доласка у војску на краће или дуже време, док је око 70 % војника прихватио први колектив (забавиште) (табела 1).

У табели 2 су приказани узроци фрустрације војника у периоду адаптације на војну средину.

Уочава се да око трећина војника НА групе изјављује да им у војсци највише недостаје мајка, затим девојка или супруга, док 16 % војника изјављује да им у војсци ништа не недостаје. Око трећина војника А групе наводи да им у војсци највише недостаје девојка од-

Табела 1

Социјална прихваћеност испитаника пре доласка у војну средину изражено у %

Варијабле	НА група	А група	F	p
Прихваћеност од другова	77,0	98,0	450,702	0,000
Сналажење у друштву вршњака	74,0	93,5	202,654	0,000
Дубља везаност за чланове породице:			3,750	0,053
мајка	41,5	24,0		
отац	9,5	5,8		
оба родитеља	37,5	62,5		
није везан	11,5	7,7		
Одвајање од родитеља:			26,925	0,000
никада	31,5	25,0		
повремено	36,5	62,0		
живео одвојено	32,0	13,0		
Прихватање колектива:			24,292	0,000
без отпора	59,0	71,5		
са мањим отпором	29,5	23,0		
није га прихватио	11,5	5,5		

Табела 2

Узроци фрустрације војника у периоду адаптације на војну средину

Варијабле	НА група			А група			F	p
	%	$\bar{x}$	SD	%	$\bar{x}$	SD		
Носталгија:		2,84	2,13		2,77	1,71	11,931	0,001
мајка	32,0			24,7				
неко из породице	12,5			12,0				
девојка (супруга)	26,0			31,7				
другови	1,5			8,3				
домаћа храна	2,5			8,8				
кућа	9,5			7,0				
ништа	16,0			7,5				
Прихваћеност од другова:		1,28	0,42		1,02	0,14	450,702	0,000
добра	45,5			92,7				
подсмеваше	20,0			2,5				
агресивност	4,0			0,7				
усамљивање	26,5			3,3				
сви ме мрзе	4,0			0,8				
Услови који олакшавају адаптацију:		1,69	1,84		1,25	0,88	219,227	0,000
другарство	35,5			73,2				
ред, дисциплина	3,0			2,0				
жеља да научим ново	9,0			14,3				
храна	2,0			0,3				
ништа	50,5			10,2				
Добијање позива за ВЈ							0,311	0,577
Највећи проблем у ВЈ							1,156	0,283
Актуелни фактор декомпензације							4,048	0,045

носно супруга, а затим мајка. Између група војника постоји статистички значајна разлика нивоа значајности $p < 0,001$.

Добро прихваћеним у војном колективу се осећа мање од половине војника НА групе, док је прихваћеност у војном колективу двоструко већа код војника А групе.

Усамљивање је најучесталија манифестација понашања војника обе групе присутна код више од четвртине војника НА, а свега код 3,3% војника А групе.

При том укупно око трећина војника НА групе осећа различите облике агресије других војника усмерене ка себи. Она се испољава у подсмевашу другова код петине војника, а у по 4% војника физичкој агресији или осећању да су омрзнути од својих другова. Између група војника постоји високо статистички значајна разлика нивоа значајности $p < 0,000$.

Као услове који олакшавају прилагођавање, више од трећине војника НА групе наводи другарство, а десетина жељу да науче нешто ново, док више од поло-

вине војника наводи да им ништа не олакшава прилагођавање. Три четвртине војника А групе наводи да им, такође, другарство олакшава прилагођавање, а затим жеља да науче нешто ново при чему 10% војника ове групе не наводи да им ништа олакшава прилагођавање. Између група војника постоји високо статистички значајна разлика нивоа значајности $p < 0,000$.

Више од 60% војника НА, а више од 80% војника А групе је очекивао позив за војску, што не даје статистички значајну разлику између група војника.

Као највећи проблем у војсци половина војника НА групе сматра одвојеност од породице и супруге односно девојке, а затим услове касарне, док око 11,7% војника сматра да не постоји било какав проблем у војсци. Око трећине војника А групе сматра да им највећи проблем у војсци представљају услови касарне, а затим подједнако одвојеност од породице и сопствене здравствене сметње. Између обе групе војника не постоји статистички значајна разлика у посматраној варијабли.

Војници обе групе наводе оптерећеност актуелним проблемима који се односе на проблеме ван касарне, и то у приближно истом односу, око 40%, што не даје статистички значајну разлику између група војника.

Подношења услова касарне је приказано у табели 3. Више од петине војника НА групе наводи да им у војсци "све" смета, затим подједнако у 16%, командовање и викање, док 10,5% сматра да им ништа у војсци не

смета. Насупрот њима, мање од трећине војника А групе наводи да им у касарни највише смета рано устајање, викање и храна, док су остали фактори заступљени код мање од 10% војника. Између војника А и НА групе не постоји статистички значајна разлика.

Ради побољшања поузданости почетних варијабли инструмента коришћеног у испитивању примењена је факторска анализа.

У раду су приказани резултати само за НА групу војника.

Методом главних компонената изолована су три фактора који објашњавају 55,6% варијансе примењеног система варијабли.

Број значајних фактора је одређен Gutman-Kaiser-овим критеријумом, а потом је извршена њихова ротација у Oblimin позицији. На овај начин су добијене нове (латентне) варијабле на основу којих су дискриминативном анализом дефинисане карактеристике група испитаника у латентном простору.

Уколико посматрамо вредности матрице структуре фактора НА групе војника приказане у табели 4, уочава се да свих 7 варијабли њене структуре дају три дефинисана фактора: Фактор 1 дефинише утицај повољних фактора прилагођавања на војну средину; Фактор 2 дефинише утицај неповољних фактора прилагођавања на војну средину а Фактор 3 дефинише субјективне проблеме војника везане за служење војног рока.

Табела 3

Подношење услова касарне

Варијабле	НА група			А група			F	p
	%	$\bar{x}$	SD	%	$\bar{x}$	SD		
		6,62	3,04		4,95	3,16	0,009	0,926
1. Рано устајање	7,5			28,7				
2. Спавање у заједничкој просторији	1,5			1,5				
3. Командовање	16,0			5,3				
4. Ред и дисциплина	3,0			2,7				
5. Храна	4,0			15,0				
6. Викање	16,5			22,0				
7. Страх од оружја	3,5			0,3				
8. Затворен простор	10,5			8,0				
9. Све ми смета	22,0			7,0				
10. Неумесне шале	5,0			4,3				
11. Ништа	10,5			5,2				

Табела 4

Матрица структуре фактора НА групе војника

Варијабле	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Прихваћеност од другова у војсци	0,805		
Добијање позива за војску			0,794
Носталгија	0,324		
Подношење услова касарне		0,627	
Услови који олакшавају прилагођавање	0,820		
Највећи проблем у војсци		0,389	0,688
Актуелни фактор декомпензације		0,765	

У табели 5 је дата комплетна матрица корелације фактора НА групе војника. Уочава се да не постоји корелација између Фактора 1 и Фактора 2, као и између Фактора 2 и Фактора 3.

Табела 5

Матрица корелације фактора НА групе војника

Компоненте	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Фактор 1	1,00000		
Фактор 2	-0,07842	1,00000	
Фактор 3	-0,03707	0,02644	1,00000

Дискусија

Војнике регрутоване као способне за служење војног рока карактерише емоционална зрелост и присуство адаптационих механизма на стресове и напоре повезане са војном службом. Ипак, дешава се да понекад војник не може да прихвати правила на основу којих колектив живи, те колектив за њега постаје одбојан и извор свакодневних осујећења. Иако оглашен способним за служење војног рока, доласком у војну средину такав војник је неспособан да се прилагоди овој средини и од почетка или нешто касније је неефикасан у обављању војничких задатака. Други војници немају отворене и озбиљне проблеме у адаптацији у грађанству, али испољавају у различитом степену тешкоће прилагођавања на војну средину. Није занемарљив ни број оних војника који до краја војног рока остају неприлагођени (8, 14, 17).

Адолесценти у моменту уласка у војни колектив уносе све проблеме свог узраста, различите вредносне системе, навике, обичаје, морално-етичке норме. На малом простору је концентрисан велики број војника који се међусобно разликују по многим особинама, навикама, обичајима, нивоу образовања, социјалном пореклу. Међу њима постоје индивидуалне разлике које се састоје у: неједнаком нивоу општег образовања, занимања и васпитања, у неједнакој адаптираности на колективни начин живота, културно-хигијенским навикама пре доласка у војску. Међу њима има неуких, оних са ограниченим схватањима, немотивисаних и незаинтересованих за задатке и идеал војске (3, 16, 18).

Прелазак из грађанске у војну средину често укључује промене географске локације, губитак емоционалне потпоре, животног окружења, степена контроле сопственог живота. Поједини војници се први пут одвајају од куће. Од војника се захтева да се асимилију у анонимну масу младих људи који воде порекло из различитих културних и етничких поднебља, различитим од оних у којима је до тада млади човек живео. Присутан је и страх да не разочарају своје родитеље, другове и старешине (19, 20). У сваком војном колективу за све чланове важе исти прописи у обуци, одевању, смештају, исхрани, опхођењу, војничким обавезама, слобод-

ном времену. Строго је испланирано службено и слободно време. Сваки војник је непрекидно изложен проценама својих другова и старешина у погледу способности, физичке спремности, психомоторне спретности и брзине и у ситуацијама је сталног поређења индивидуалних разлика. Живот младог човека је јаван: заједничка спаваоница, трпезарија, групна обука, заједничко купање, лекарски прегледи. Ништа не може бити сакривено. Известан број младића настоји да се истакне у колективу у односу на своје другове-вршњаке. С друге стране, могу бити изложени подсмеху и омаловажавању својих другова при извршавању појединих радњи и борбених задатака (2, 8).

Врло је значајна и улога тзв. старих војника у прихвату и увођењу војника у војнички живот. Највећи број војника старије класе се лоше понаша према придошлим младим војницима и негативно делују на њихово прилагођавање, што је један од значајних оптерећујућих фактора адаптације на војну средину (15, 21).

Истраживање Државног секретаријата за народну одбрану из 1966. године на групи од 3 000 војника из 17 касарни бивше Југословенске народне армије (ЈНА) у прва 4 месеца служења војног рока указало је да су фрустрације у војној средини, које ометају војницима адаптацију на војну средину представљају: исхрана (43,03%), обука (31,43%), ограничен излазак у град (26,53%), начин опхођења старешина (25,49%), војна дисциплина (24,59%), начин одевања (22,43%), одржавање унутрашњег реда (7,10%), док постојање било каквих проблема негира 23,76% војника.

Утврђено је да проблем исхране расте са порастом школске спреме, код неожењених и код војника из града. Обука је тежа војницима са нижом школском спремом. На ограничење изласка у град учесталије се жале војници са вишом школском спремом и неожењени војници. На неправилности старешине у опхођењу према војницима осетљивији су војници са вишом школском спремом. Суздржљивији у успостављању другарских односа су војници са вишим образовањем, који долазе из градске средине и они који имају нерешене личне и породичне проблеме. Оцена другарства је све негативнија са порастом школске спреме (16).

Психијатријско, психолошко и андрагошко-социолошко испитивање могућности ресоцијализације преармијских делинквената за време служења војног рока, које је обавио Институт за ментално здравље и здравствено просвећивање Војномедицинске академије 1978. године, указује да се преармијски делинквенти у војсци највише жале на: исхрану (21%), ограничене изласке у град (16%), одвајање од породице (14%), начин опхођења старешина према њима (11%), непознавање језика (8%), тешку материјалну ситуацију у породици и сексуалну апстиненцију (по 6%) и војничку дисциплину (5%) (22).

Истраживање Бошњака из 1979. године показује да војницима у првом месецу служења војног рока нај-

веће тешкоће представљају: лоши временски услови, војничка исхрана, ограничен излазак у град, затим војна дисциплина, чишћење личног наоружања, војничка униформа, војна обука и одржавање унутрашњег реда (23).

Истраживање Института за ментално здравље и здравствено просвећивање ВМА из 1987. године показује да психопате у војсци најтеже подносе храну, обуку, начин опхођења старешина и војничку дисциплину (24).

На основу истраживања прилагођености војника након 6 месеци служења војног рока који је извршио Савезни секретаријат за народну одбрану 1988. године утврђено је да 35% војника тешко подносе одвојеност од друштва, а 32,4% одвојеност од куће. Поступком командира одељења је незадовољно 21,5% војника, док 15,2% војника изјављује да нема разумевање старешине; спавање у заједничкој просторији тешко подноси 11%, а ред и дисциплину не подноси 2,2% војника (11).

Истраживање оцене способности за војну службу војника који испољавају проблеме у адаптацији на војну средину у првих месец дана служења војног рока из 1996. године (10) показује да 66,66% не подносе услове војничког живота, и то: по 21,21% не подноси услове живота касарне, као и одвојеност од куће. Присуство здравствених сметњи које отежавају адаптацију наводи 16,67% војника. Такође 66,66% војника испољава проблеме у интерперсоналним односима у јединици, од чега је најизраженије усамљивање код 43,93% војника (10).

Према поменутом истраживању из 1966. године фактори који олакшавају прилагођавање војницима у првом месецу служења војног рока су: другарство у колективу (55,73%), предвојничка обука (41,53%), брига старешине (23,20%), културно-забавни и спортски живот (18,33%), уредност војничког живота (18,16%) и стална заузетост (9,70%) (16).

Истраживање Бошњака из 1979. године показује да у току адаптације на војну средину војницима у првом месецу служења војног рока прилагођавање олакшавају: свест о припреми за одбрану земље, другарство војног колектива, брига старешине, интересантност обуке, уредност војничког живота, културно-забавни и спортски живот и завршена предвојничка обука (23).

Према испитивању Политичке управе Савезног секретаријата за народну одбрану (ССНО) из 1982. године као најкорисније у војсци војници истичу: стицање војних знања, а затим упознавање другова из разних крајева наше земље (48,1%) (25).

Преармијски делинквенти у току прилагођавања на војну средину највише цене другарство (22). Према поменутом истраживању из 1966. године доброг друга у војсци за месец дана је стекло 89,31% војника (16).

Истраживања проблема адаптације америчких, израелских и пољских војника показују да за војнике фрустрације у војној средини представљају: спавање у

заједничким просторијама, ограничена дужина сна, проблеми исхране, нелагодност при ношењу униформе, придржавање нефлексибилног распореда времена, извршавање безусловних наређења, нелагодност при излагању сопственог тела погледима других, потреба да се прилагоде ригорозном систему војничке обуке. Војници наводе да служење војног рока у високо формализованим условима хијерархије чини немогућим да изразе своја осећања, нарочито она негативна, да бирају позицију и место за рад (19, 20, 26). Elder и сар. наводе да су старији војници при том у већем ризику од психичке декомпензације у војсци (27).

Резултати нашег истраживања показују да доласком у војску 31,5% војника НА, а 25% А групе су се први пут одвојили од куће. Присутан је губитак емоционалне подршке породице, као и страх од губитка вољене особе. Чланови породице и пријатељи недостају у војсци у 84% војницима НА, а у 92,5% војницима А групе, и то: у подједнакој учесталости војницима НА групе највише недостаје мајка, односно војницима А групе девојка или ожењенима супруга; на другом месту се мења редослед за сваку групу, док на трећем месту војницима обе групе недостају остали чланови породице (брат/сестра или депа ожењенима). Војницима НА групе мање недостају другови, јер их заправо нису ни имали, а такође им мање недостаје кућа (храна, њихова соба, породична атмосфера) јер заправо ни то нису имали у жељеном облику пре доласка у војску, односно недостају им само поједине особе из породице, али не и породични дом. Двоструко већем броју војника НА групе ништа не недостаје у војсци. Наведеним разликама се може објаснити статистички значајна разлика која постоји између посматраних група испитаника ($p < 0,001$). Из наведеног следи да војницима НА групе у војсци више недостају чланови примарне породице, а војницима А групе емотивна веза коју су остварили у каснијем периоду свог живота. Уколико упоредимо носталгију за члановима породице и пријатељима која се јавила у војсци и дубљу везаност за чланове породице пре доласка у војску, може се уочити да су присутне у подједнакој учесталости код обе групе испитаника, и то: код 88,5% војника НА групе и код 92,3% војника А групе. При том наглашавамо да је 41,5% војника НА, а свега 24% војника А групе дубље везано за своју мајку из чега произилази да се војној средини теже прилагођавају тзв. мамине мазе.

Сваки припадник војног колектива је у односу интеракције, тј. међусобном утицају са другим припадницима тог колектива. Након почетне резервисаности према новим познанствима настаје процес укључивања војника у војни колектив. Добро познати другови са којима је војник до доласка у војску растао и ишао у школу замењују се новим, непознатим друговима који се случајно са њим налазе у истој јединици, које није сам изабрао, а са којима треба да дели заједничку спаваоницу, трпезарију, купатило, своје највеће интимно-

сти, што код многих изазива нелагодности, неповерење и страх. Уочава се да се у војничком колективу више од половине војника НА, а свега 7, 5 % војника А групе осећа неприхваћеним од својих нових другова. Војницима НА групе се другови подсмевају и усамљују се у јединици 8 пута чешће од војника А групе. Овакав налаз је и очекиван с обзиром на то да су ови војници били слабије прихваћени од другова и теже су се уклапали у друштво својих вршњака и пре доласка у војску, што говори о континуитету проблема. Војници НА групе су имали проблеме у интерперсоналним односима са вршњацима и пре доласка у војску, што се наставља и у новој војној социјалној средини, а што даје високо статистички значајне разлике међу посматраним групама испитаника.

Високо статистички значајна разлика је, такође, уочена за варијаблу која се односи на факторе који олакшавају прилагођавање војника на војну средину. Наиме, око 90% војника А групе, а свега нешто више од половине војника НА групе истичу присуство фактора који им олакшавају прилагођавање на војну средину. У складу са резултатима истраживања из 1966, 1978. и 1979. године војници обе групе испитаника као најзначајнији фактор који олакшава прилагођавање на војну средину истичу другарство (16, 22, 23). На другом месту је жеља да науче нешто ново, затим ред и дисциплина и на крају храна. Одсуство фактора који олакшавају прилагођавање војној средини истичу првенствено ожењени војници, а затим војници са присутним личним и породичним проблемима, као и симулантима. Интересантно је да сваки 10. војник А групе не наводи фактор који му олакшава прилагођавање, односно не налази никакве добре стране боравака у војној средини. Међутим, ови војници, без обзира на свој став према служењу војног рока, желе да одслуже војни рок из разних разлога: обавеза према држави, породична традиција, добијање пасоша и сл.

Већина војника обе групе испитаника је у војску дошла – добровољно, односно очекивали су позив за војску док су се у приближно истој учесталости сами пријавили за војску. Војници НА групе су двоструко чешће добили "неочекивано" позив за војску у односу на војнике А групе. Међутим, уобичајено добијање позива за служење војног рока 2–4 недеље пред долазак у касарну оставља војницима обе групе испитаника довољно времена да се припреме за војну обавезу, чиме се може и објаснити одсуство статистички значајне разлике између обе групе војника.

Присуство неког од проблема у војсци наводи 98 % војника НА, а мање од 90 % војника А групе, чиме се може објаснити одсуство статистички значајне разлике између група војника. Војницима НА групе највећи проблем у војсци су услови касарне, затим одвојеност од породице и личне здравствене сметње. Половина војника А групе као највећи проблем у војсци наводи одвојеност од породице, односно од девојке (су-

пруге), а тек на трећем месту су услови касарне. И овде се уочава да војници НА групе најтеже подносе прилагођавање на нови амбијент касарне, док војници А групе имају израженије сепарационе проблеме. Неки војници дају и специфичне одговоре. Тако један војник као највећи проблем у војсци наводи неизвесност, други неправду, док је неколико војника изјавило да им у војсци највише недостаје слобода.

Првих месеци након доласка у војску војници су ангажовани обуком. Систематским обучавањем стичу потребна знања и вештине које треба да примене у евентуалном будућем рату (28–31). Свака обука садржи одређена психофизичка оптерећења која војници са просечном физичком кондицијом обично без већих тешкоћа могу да савладају. Неуспех на обуци може настати из два разлога: немотивисаности за обуку или због особина личности војника. Војницима нижих едукативних и интелектуалних способности највећи проблем у војсци представља обука. Обука треба да буде таква да мање способним војницима уз веће улагање омогући да науче основне радње. Војници који су мање психофизички припремљени теже подносе обуку, брже се замарају и реагују различитим здравственим сметњама: главобољом, гушењем, кризама свести. Уочено је да војници са здравственим сметњама могу остављати код старешине утисак симулације, немотивисаности и недисциплине (32).

Проблем за војника може представљати и болест или алкохолизам чланова породице, као и тешка материјална ситуација у породици.

Здравствене сметње војника, такође, могу бити узрок фрустрације. Могу захватати симптоматологију скоро свих специјалности, а истичу их војници који су недовољно прилагођени на војну средину. Досадашња истраживања показују да су здравствене сметње присутне код: немотивисане, незреле личности, интелектуално инсуфицијентне личности, као и код поремећаја личности (33, 34).

Сваки војник који је у мањем или већем степену прилагођен војној средини може се декомпензовати уколико се јави тзв. актуелни фактор декомпензације, тј. актуелни проблем који потиче ван касарне, а који га може тренутно, а можда и трајније, онеспособити за даљи боравак у војној средини. Око 40 % војника обе групе је од доласка у војску имао неки од наведених проблема, чиме се може објаснити одсуство статистички значајне разлике између група војника. Најчешће се ради о породичном проблему од којих је најзначајнија тешка материјална ситуација, болест или смрт члана породице, а затим трудноћа и раскид везе са девојком.

Касарна је амбијент који се значајно разликује од амбијента у којем је до тада већина младих људи живела и радила. Карактеристично је затворен, ограђен простор у којем борави група, у почетку непознатих људи, спавање у заједничкој спаваоници, обедовање у кантини, заједничко одржавање хигијене, ред и дисципли-

на, принцип субординације и командовање. Услови касарне су извор фрустрације који је, наравно, подједнако присутан код војника обе групе, чиме се може и објаснити одсуство статистички значајне разлике између група војника. Међутим, с обзиром на значајност варијабле чијим су се истраживањем бавила сва досадашња истраживања, посветиће се већа пажња добијеним налазима, што је приказано и у посебно издвојеној табели 3.

Око 90% војника НА и око 95% војника А групе изјављују да им сметају услови касарне. Изјава више од петине војника НА групе да им у касарни све смета у војној средини не пружа могућност прогнозе успешне адаптације војника на војни колектив. Од осталих узрока фрустрације трећина војника НА групе наводе: командовање и викање, а затим затворен простор, док су остали узроци заступљени код мање од 10% војника за сваки посматрани услов касарне. Војници А групе у најнеповољније услове касарне убрајају: рано устајање, викање и храну, док су остали услови заступљени у мање од 10% војника за сваки услов касарне. Уочава се да војници НА групе теже подносе услове касарне који су везани за начин комуникације са старешинама, чиме се потврђује проблем са ауторитетима присутан код војника НА групе и пре доласка у војну средину. Војници А групе теже подносе амбијент касарне, што се може објаснити губитком комфора у којем су живели пре доласка у војну средину. При том напомињемо да 11,5% војника НА, а 5,5% војника А групе није прихватио ни свој први колектив (обданиште/забавиште), што такође говори о континуитету проблема адаптације.

Резултати нашег истраживања указују на присуство три статистички значајних варијабли од којих се две односе на услове војне средине: проблеми успостављања интерперсоналних односа са друговима у јединици и одсуство фактора који олакшавају прилагођавање на војну средину, док је носталгија узрок фрустрације који потиче ван војне средине.

Гледано у целини, поређењем резултата нашег истраживања са резултатима других истраживања уочавају се разлике. Истраживања обављена у јединицама бивше ЈНА и у иностраним армијама узрок фрустрације су тражила искључиво унутар војне средине, наглашавајући значај подношења услова касарне у чему је основна разлика са резултатима добијеним нашим истраживањем које указује да је овај узрок фрустрације такође присутан, али подједнако и код групе адаптираних и код групе неадаптираних војника. Међутим, резултати нашег истраживања су сличнији истраживањима обављеним уназад 10 година у јединицама ЈНА, а затим у ВЈ која су први пут уврстила и одвојеност од породице, тј. узрок фрустрације који је ван касарне.

Резултати нашег истраживања су обрађени дискриминативном анализом од које се очекивало да одговори на питање које од наведених фрустрација имају највећи значај за адаптацију војника на војну средину.

Приказани су резултати само за НА групу испитаника с обзиром на то да се добијене вредности матрице структуре фактора за А групу испитаника не могу узети у обзир јер ниједан фактор није засићен са довољним бројем варијабли (три).

Тачност класификације за НА групу војника износи 55,6%, што упућује на постојање специфичности на основу датих варијабли.

Посматрајући вредности матрице структуре фактора приказане у табели 4, уочава се да свих 7 варијабли њене структуре дају три дефинисана фактора.

У Фактору 1 највећи тежински допринос дају варијабле: услови који олакшавају прилагођавање, прихваћеност од другова у војсци и носталгија. У Фактору 2 највећи тежински допринос дају варијабле које се односе на: актуелни фактор декомпензације, подношење услова касарне, највећи проблем у војсци. У Фактору 3 највећи тежински значај имају варијабле: добијање позива за војску и највећи проблем у војсци.

Посматрањем екстрахованих фактора уочава се да се Фактор 3 не може узети у обзир за интерпретацију с обзиром на то да није засићен довољним бројем варијабли (садржи само две варијабле).

С обзиром на то да војници наводе да од свих фактора који им олакшавају прилагођавање на војну средину другарство има највећи значај, у складу са налазом прихваћености од другова у јединици, из наведеног се закључује да узрок фрустрације који има највећи значај у периоду адаптације војника на војну средину представља проблем успостављања интерперсоналних односа са друговима у јединици. Резултати нашег истраживања су у складу са раније поменутих истраживањима обављених у јединицама бивше ЈНА, где војници такође изјављују да фактор који им највише олакшава прилагођавање на војну средину у периоду адаптације представља другарство у колективу (16, 22, 23). Такође је и Schei од 4 димензије ситуационних фактора који су значајни за адаптацију норвешких регрута на војну средину указао да највећи значај имају успостављени интерперсонални односи са друговима (35).

Изложеност војника утицају различитих фактора војне средине у периоду адаптације, која је иначе заједничка за војнике обе групе испитаника, много се лакше подноси у друштву својих вршњака. Војници, физички удаљени од своје породице, ослободени су искључиво на емотивну подршку својих нових другова и старешина, чиме се може објаснити да војници обе групе истичу значај другарства који им олакшава прилагођавање на војну средину. Војници А групе су друштвенији, осећају се прихваћеним од својих вршњака, како пре, тако и за време служења војног рока, а то су управо војници који су се успешно адаптирали на војну средину.

Насупрот њима, војнике НА групе карактерише снижена социјабилност. Понашају се интровертно, недруштвено, непријатељски, без срдачности и емпатије. Не показују тенденцију уклапања у социјалну средину

и повлаче се из социјалног контакта, чиме се може објаснити да су око четвртина војника НА групе пре доласка у војску испољавали проблеме везане за неприхваћеност и несналажење у друштву својих вршњака. Доласком у војну средину, у периоду адаптације, овај проблем постаје још израженији јер више од половине војника НА групе, односно за 30% више у односу на период пре доласка у војску, испољава исте проблеме и у јединици. То значи да војници који су испољавали проблеме у интерперсоналним односима са вршњацима пре доласка у војну средину имају исте проблеме и у новој војној социјалној средини, што указује на континуитет проблема социјализације личности. Међутим, већа израженост ових проблема у војном колективу у односу на период пре доласка у војну средину може се објаснити структуром војне организације коју карактерише узајамна зависност која постоји међу њеним члановима, а која захтева подударност индивидуалних и колективних интереса, што све има за циљ кохезију у војном колективу. На кохезију утичу општа атмосфера у колективу, облици сарадње, поверења, пријатељства и прихваћености за које војници НА групе као мање социјабилни немају довољно капацитета. Управо је овде важна улога непосредног старешине и другова из јединице који могу да пруже подршку мање социјабилним војницима и да им помогну да се уклопе у нови колектив и успоставе адекватне интерперсоналне односе са својим друговима.

Узрок фрустрације који има мањи значај односи се на актуелни фактор декомпензације. Актуелни фактор декомпензације је проблем који потиче ван казарне. Ту спадају: раскид везе са девојком, болест или смрт у породици, трудноћа девојке или неки породични проблем најчешће везан за тешку материјалну ситуацију. То је проблем који није био присутан код војни-

ка пре доласка у војску, а који је актуелизован за време служења војног рока и који може војника тренутно, а можда и трајније, онеспособити за даљи боравак у војној средини.

Посматрањем Матрице корелације фактора уочава се да не постоји корелација између Фактора 1 и Фактора 2, што значи да сваки од наведених фактора делује независно један од другог. То значи да прву групу војника чине војници које карактеришу проблеми успостављања интерперсоналних односа са друговима у јединици, а маладаптивно понашање у јединици је присутно од њиховог доласка у војну средину. Другу групу војника чине војници који су се добро уклопили у војну средину, успоставили су добре интерперсоналне односе са својим новим друговима у јединици, али код њих изненада долази до декомпензације услед појаве неког актуелног проблема који потиче ван војне средине, те и они због тога почињу да манифестују неприлагођено понашање у јединици.

Закључак

Најзначајнији узрок фрустрације војника у периоду адаптације на војну средину је проблем успостављања интерперсоналних односа са друговима у јединици. Значајно је и присуство тзв. актуелног фактора декомпензације који може привремено или трајно онеспособити за служење војног рока и већ добро прилагођеног војника.

Старешина и другови из јединице могу да делују позитивно на социјализацију личности помажући мање социјабилним војницима да успоставе адекватне интерперсоналне односе са својим друговима и да се уклопе у војни колектив.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kasagić Lj, Kostić P. Psihologija za vojnog starešinu. Beograd: Vojna akademija kopnene vojske; 1992.
2. Svečenski B, Kronja T. Mentalna higijena u vojsci. Beograd: Vojnoštamarsko preduzeće; 1964.
3. Kasagić Lj. Međuljudski odnosi, disciplina i moralna snaga Vojske. Vojno Delo 1997; 4: 77-98.
4. Grujić Z. Odnosi u vojnoj organizaciji. Vojno Delo 1996; 6: 126-41.
5. Svečenski B. Vojna disciplina. Vojnosanit Pregl 1958; 15: 859-60.
6. Nikodijević D. Vojna organizacija i kultura. Beograd: Vojnoizdavački i vojni centar; 1992.
7. Vuksanović-Anić D. Stvaranje moderne srpske vojske. Beograd: Srpska književna zadruga; 1993.
8. Pajević D, Kasagić Lj, Šipka P. Osnovi vojne psihologije. Beograd: Vojna akademija kopnene vojske; 1987.
9. Dedić G, Krstić J. Ličnost vojnika sa neprilagođenim oblicima ponašanja na kraju vojnog roka. Vojnosanit Pregl 1997; 54: 11-7.
10. Dedić G, Krstić J. Problemi adaptacije vojnika na vojni kolektiv. Vojnosanit Pregl 1996; 53: 19-24.
11. Svičević R. Uticaj JNA i vojnog kolektiva na psihosocijalno sazrevanje vojnika. In: Referati i saopštenja sa savetovanja o: "Psihofizičkoj sposobnosti, doraslosti i zrelosti 19-godišnjih regruta-vojnika za vojnu službu"; 1989 Beograd: SSNO; 1989. p.107-12.
12. Kostić P. Ličnost i ponašanje u armijskoj sredini. Beograd: Vojna akademija kopnene vojske; 1989.
13. Danajlović D. Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar; 1989.
14. Vujošević K. Neefikasan vojnici. Vojnosanit Pregl 1975; 32: 403-8.

15. Dedić G. Osobine ličnosti i manifestacije maladaptivnih oblika ponašanja vojnika u periodu adaptacije [doktorska disertacija]. Beograd: Vojnomedicinska akademija; 1998.
16. Prilagođavanje vojnika na armijske uslove života i rada. Beograd: Državni sekretarijat za narodnu odbranu; 1966.
17. Cmelic S. Individuum i kolektiv. Vojnosanit Pregl 1960; 17: 855–6.
18. Klajn V. Međuljudski odnosi. Vojnosanit Pregl 1958; 15: 674–5.
19. McCraw R, Bearden D. Personality factors in failure to adapt to the military. Mil Med 1990; 155: 127–30.
20. Nardi C, Lichtenberg P, Kaplan Z. Adjustment disorder of conscripts as a military phobia. Mil Med 1994; 159: 612–6.
21. Nikić S. Rad i zadaci sanitetske službe na prijemu i obradi mladih vojnika. Vojnosanit Pregl 1968; 25: 245–7.
22. Grupa autora. Psihijatrijsko, psihološko i andragoško sociološko ispitivanje prearmijske delinkvencije za vreme odsluženja vojnog roka. Beograd: Vojnomedicinska akademija Institut za mentalno zdravlje i zdravstveno prosvetćivanje; 1978.
23. Bošnjak B. Prilagođavanje vojnika na život u armiji u garnizonu u kojem se služba obavlja pod otežanim uslovima [magistarski rad]. Beograd: Vojnomedicinska akademija; 1979.
24. Jovičević M, Kronja T, Đakić M, Divac Lj, Janša M, Uzununović D, et al. Prearmijska delinkvencija i proces resocijalizacije u vojničkoj sredini. Anali Zavoda za mentalno zdravlje Beograd 1987; 4(3): 51–9.
25. Pajević D. Uticaj socijalnih stavova na ponašanje pojedinaca u armijskoj sredini. Beograd: Vojna akademija kopnene vojske; 1989.
26. Araszkievicz A, Florkowski A, Lucki Z. [Group psychotherapy of neurosis and personality disorders in regular soldiers]. Psychiatr Pol 1994; 28: 719–28.
27. Elder GH Jr, Shanahan MJ, Clipp EC. When war comes to men's lives: life-course patterns in family, work and health. Psychol Aging 1994; 9: 5–16.
28. Srdanov I. Sociološko-psihološki i vaspitni aspekti prilagođavanja vojnika. Beograd: Centar za andragoško-psihološka istraživanja u JNA; 1972.
29. Pajević D, Kostić P, Maravić G. Neki pokazatelji prilagođenosti pitomaca logorskim uslovima obuke. Teorija i praksa ratne veštine. Beograd: CVVŠ KoV JNA; 1988.
30. Grupa autora. Moral vojske. Beograd: Generalštab Vojske Jugoslavije Uprava za informisanje i moral; 1993.
31. Jovičević M. Mentalna higijena u oružanim snagama. Beograd: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu; 1987.
32. Janša M. Sindrom čestog javljanja na lekarske preglede u vojnika. In: Zbornik radova "40 godina rada specijalističke poliklinike". Beograd: Vojnomedicinska akademija, 1988.
33. Kapor G. Osvrt na članak: Neki uticaji vojničke sredine na zdravstveno stanje vojnika u toku služenja vojnog roka. Vojnosanit Pregl 1966; 23: 108–10.
34. Džamonja Z. Psihosocijalna zrelost vojnika za služenje vojnog roka. In: Referati i saopštenja sa savetovanja o: "Psihofizičkoj sposobnosti, doraslosti i zrelosti 19-godišnjih regruta-vojnika za vojnu službu"; 1989. Beograd: SSNO; 1989. p.25–36.
35. Schei E. A strengthening experience? Mental distress during military service. A study of Norwegian army conscripts. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol 1994; 29: 40–5.

Рад је примљен 20. VI 2000. год.

Abstract

Dedić G, Kostić P. Vojnosanit Pregl 2001; 58(6): 621–630.

CAUSES OF FRUSTRATION IN THE PERIOD OF SOLDIER'S ADAPTION TO THE MILITARY ENVIRONMENT

The aim of this study was to determine the frustrations that prevent soldier's successful adaptation to the military environment in the first three months of military duty. The sample consisted of 200 adapted (group A) and 400 maladapted (group NA) soldiers. The applied instrument was the *Adjustment questionnaire*. It was concluded that the most important cause of frustration was the problem of establishing the interpersonal relationship of soldier and his comrades in the unit. The presence of the actual factor of decompensation was also important, in the sense that it could disqualify for military duty, temporarily or permanently, even a well adapted soldier. Commanding officers and comrades could positively influence the socialization of a personality, by helping the less sociably adaptable soldiers in their adaption to the military environment.

Key words: adaptation, psychological; frustration; questionnaires; soldiers; military service.